

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

האפוד והחושן

לפרשת ויקהל פקודי (על פי שיעור של הרבנית שרון רימון)

אבל בציווי המפורט על מעשה כל בגד, החושן איננו מופיע ראשון, אלא מופיע תחילה האפוד, ורק אחר כך מופיע החושן. ונשאלת השאלה מדוע? אם החושן הוא הכלי החשוב ביותר, היינו מצפים שהציווי על מעשהו יהיה הראשון! (כשם שהציווי המפורט על הארון הוא הראשון מבין כל ציווי המשכן!)

אבן עזרא, בפירושו הארוך, מסביר:

וטעם "האפוד", כי הוא גדול מהחושן, ולא יזח מעל החשב.

לדעת האבן עזרא, הקדמת הציווי על עשיית האפוד איננה בגלל שהוא יותר חשוב מן החושן, אלא בגלל שהחושן היה מחובר לאפוד, ולכן צריך לעשות קודם כל את האפוד – מקומו של החושן, ורק אח"כ לעשות את החושן ולחברו לאפוד. הסבר זה מתקבל על הדעת, אולם הוא מתאים יותר להסבר הסדר בפרשת פקודי, המתארת את סדר עשיית הבגדים. לעומת זאת בפרשת תצווה מתואר הציווי, וסדר הציווי אינו חייב להיות לפי סדר העשייה. סביר יותר שהסדר יהיה לפני החשיבות, כפי שמצאנו ביחס לארון, ולא לפי הסדר הטכני של העשייה.

מקום נוסף בו נזכרים האפוד והחושן הוא כאשר מדברים על תרומת האבנים לעשיית המשכן (שמות כ"ה, ז'):

אֲבָנֵי שֵׁהם וְאֲבָנֵי מְלֵאִים לְאֹפֶד וְלַחֹשֶׁן

אותו פסוק בדיוק נזכר גם בשמות ל"ה פסוק ט, ובפסוק כז, כאשר מסופר על הבאת התרומות למשכן. כלומר גם בעניין התרומה נזכר שלוש פעמים האפוד לפני החושן.

להקדמת האפוד לחושן גם בעשייה וגם בתרומה ישנן שתי אפשרויות הבנה:

- הקדמת האפוד לחושן היא טכנית בלבד, מפני שהחושן היה על האפוד, ולכן צריך לעשותו קודם. האפוד הוא הבסיס לחושן והוא חסר חשיבות עצמית

פרשות ויקהל-פקודי מתארות את עשיית המשכן, שעליו נצטוו בני ישראל ציווי מפורט בפרשות תרומה-תצווה. בפרשת ויקהל מתוארת עשיית המשכן עצמו והכלים, ובפרשת פקודי מתוארת עשיית בגדי הכהונה והקמת המשכן.

בגד הכהונה המוזכר ראשון בפרשת פקודי הוא האפוד (שמות, ל"ט):

(א) וַיִּמֶן הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בְגָדֵי שָׂרָד לְשָׂרֵת בְּקֹדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה: (ב) וַיַּעַשׂ אֶת הָאֹפֶד...

עיון בפרשת תצווה, ילמד שהחושן הוא הבגד הראשון שנוצר בפתחה לצווי על עשיית הבגדים (שמות כ"ח):

ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֹפֶד וַיַּמְעִיל וַיִּתֵּן תְּשֻׁבָּה מִצִּנְפֹת וְאֲבָנֵט וַעֲשׂוּ בְגָדֵי-קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אֲחִיךָ וְלִבְנָיו לְכֹהֲנָיו-לִי.

כלומר כמו הארון, הנזכר ראשון מבין כלי המשכן מפאת חשיבותו ומרכזיותו, כך החושן נזכר ראשון מבגדי הכהונה מפאת חשיבותו. החושן מורכב משני דברים, כאשר לכל אחד מהם יש תפקיד חשוב: האחד לוח שמות שבטי ישראל, שתפקידו להזכיר את ישראל לפני ה' ולסמל את היות הכהן נציג ישראל בבואו אל הקודש, והשני הוא האורים והתומים, שתפקידם לאפשר שאלה ב-ה' (ב-ה') נעשית דווקא מתוך לוח השבטים, ובכך מסומל הרעיון שישראל עומדים לפני ה', ופונים אליו).

ההסבר לכך שהארון והחושן מופיעים ראשונים כל אחד ברשימה הרלוונטית לו הוא שהארון והחושן הם כלים המבטאים את הקשר המיוחד בין ה' לישראל: הארון נושא את לוחות הברית בהם נכתב דבר ה' וציווי אל ישראל, והחושן נושא את השם המפורש בעזרתו יכולים בני ישראל לשאול בה' ולדעת מהו רצון ה'. כלומר הארון והחושן הם הכלים המבטאים את המהות של המשכן, שהיא השכינה השורה בעם ישראל.

"ויאפוד לו בו", והחשב הוא החגור שלמעלה הימנו, והכתפות קבועות בו".

התורה מתארת את הכתפות ואת החשב כמחוברים אל האפוד, ולכן אי אפשר לומר שהם בעצמם האפוד. לסיכום, האפוד עצמו איננו מתואר בתורה, ולפי רש"י הוא מעין סינר ארוך הלבוש מאחור וקשור מלפנים.

כתפות האפוד: התיאור בפסוקים איננו ברור לגמרי, ולכן יש מחלוקת פרשנים כיצד נראה האפוד. לדעת רש"י (בפרושו לפסוק ו), הכתפות היו מחוברות לאפוד מאחור, והתקפלו על כתפי הכהן כלפי מטה. לעומת זאת לדעת התפארת ישראל, הכתפות היו מחוברות אל האפוד גם מלפנים. לדעת הרשב"ם (בפרושו לפסוק ז), הכתפות לא היו רצועות נפרדות אלא מחוברות ומכסות את כל הגב, ולדעת החזקוני והרמב"ם (הלי כלי המקדש, פרק ט' הלי יא) האפוד היה מלבוש קצר מעל למותניים (כמו אפודה בימינו)

ה"חשב": החשב הוא החגורה, אשר בעזרתה קושרים את האפוד. הפסוק מדגיש "כמעשהו ממנו יהיה", ומכאן לומד רש"י "עמו יהיה ארוג, ולא יארגנו לבדו ויחברנו", כלומר: כאשר ארגו את האפוד, ארגו את החלק העליון של האפוד ארוך יותר, כך שנוצרה חגורה בה אפשר לקשור את האפוד.

אבני שהם – אבני זיכרון

על כתפות האפוד שעל כתפי הכהן, היו שתי משבצות זהב; על כל כתף משבצת אחת, כאשר בתוכן היו מונחות אבני שהם, אחת בכל צד. על אבני שהם היו חקוקים שמות שבטי ישראל, ששה שמות על כל אבן (שמות כ"ח):

(ט) וְלָקַחְתָּ אֶת שְׁתֵּי אַבְנֵי שֹׁהַם וּפְתַחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

(י) שֵׁשֶׁה מְשֻׁמָּתִים עַל הָאֲבֵן הָאֶחָת וְאֵת שְׁמוֹת הַשָּׁשֶׁה הַנּוֹתָרִים עַל הָאֲבֵן הַשְּׁנִיית כְּתוּלְדָתָם:

(יא) מַעֲשֵׂה חֹרֵשׁ אֲבָן פְּתוּחֵי חֹתָם תִּפְתַּח אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל שְׁמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסַּבַּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם:

(יב) וְשִׁמַּתְתָּ אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כְּתֹפֶת הָאֲפֹד אֲבָנֵי זָכָרָן לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל, וְנָשָׂא אֹהֶרָן אֶת שְׁמוֹתָם לְפָנָי ה' עַל שְׁתֵּי כְּתֹפְיוֹ לְזָכָרָן:

בעניין סדר כתיבת השמות על האבנים יש מחלוקת, ולדעת רש"י היו השמות כתובים כסדר לידתם, דעות אחרות מופיעות ברמב"ם (הלי כלי המקדש פרק ט') ובברייתא (סוטה ל"ו ע"א).

– לכן עשייתו היא שלב ראשון בעשיית החושן, ולכן כל הזכרתו היא אגבית לחושן.

• הקדמת האפוד מלמדת על חשיבותו של האפוד דווקא. האם יתכן שבמובנים מסוימים האפוד חשוב יותר מן החושן? לסיכום, השאלה היא האם האפוד הוא רק בגד שאליו מחובר החושן, או שיש לו חשיבות עצמית?

מהו האפוד ובמה שונה תפקידו מתפקיד החושן?

כדי לענות על שאלת קדימות האפוד והיחס בינו לבין החושן, נעיין במעשה האפוד כפי שהוא מופיע בפרשת תצווה (שמות כ"ח):

(ו) וַעֲשׂוּ אֶת הָאֲפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב:

כלומר התורה מתארת שהאפוד היה עשוי מאריג, שנארג מחמשה סוגי חוטים, אשר היו שזורים לחוט אחד.

אבל התורה איננה מתארת כיצד נראה האפוד עצמו, אלא רק כיצד נראו הכתפות והחשב:

(ז) שְׁתֵּי כְּתֹפֶת חִבְרֹת יִהְיֶה לוֹ אֶל שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִבְרָ:

(ח) וְחֹשֶׁב אֲפֹדָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמְּנוֹ יִהְיֶה

זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר:

ומפרש רש"י (רש"י על שמות כח, ד):

לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו, ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו, רחבו כרוחב גב איש, כמין סינר שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים, כך מעשהו מלמטה...

מכיוון שגם בתורה וגם בברייתא לא מתואר כיצד נראה האפוד, נאלץ רש"י לדמיון את מראה האפוד על פי מלבושים קיימים. לדעתו, האפוד הוא מעין סינר ארוך הלבוש מאחור ופתוח מלפנים, והקשירה שלו הייתה מלפנים. אבל יש להדגיש שבתורה לא מוזכר חלק זה של האפוד, ומוזכרים רק הכתפות והחשב. ונשאלת השאלה מדוע מוסיף רש"י חלק שאיננו מוזכר בתורה? מדוע הוא לא מפרש שהכתפות והחשב הם בעצמם האפוד? רש"י מעלה שאלה זו ועונה עליה:

... ואי אפשר לומר שאין בו אלא חגורה לבדה, שהרי נאמר (ויקרא ח, ז) "ויתן עליו את האפוד", ואחר כך "ויחגור אותו בחשב האפוד" ... למדנו שהחשב הוא החגור, והאפוד שם תכשיט לבדו.

ואי אפשר לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד, שהרי נאמר (פסוק כז) "שתי כתפות האפוד", למדנו שהאפוד שם לבד, והכתפות שם לבד, והחשב שם לבד.

לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד, על שם שאופדו ומקשטו בו, כמו שנאמר (ויקרא ח, ז)

תפקידיהם הייחודיים של האפוד ושל החושן

כמו כן אם נדייק בפסוקים נראה שלאפוד ולחושן ישנם תפקידים משמעותיים **השונים זה מזה**. בפסוקים כ"ט-ל', המתארים את תפקיד החושן, מודגש הביטוי "לפני ה'". כך גם בספר במדבר פרק כ"ז המתאר את תפקיד החושן, גם שם מופיע הביטוי "לפני ה'". לעומת זאת, לגבי האפוד חוזר הביטוי "לזכרון". בפסוק יב', המתאר את תפקיד האפוד, חוזרת המילה "לזכרון" פעמיים; בתחילת תיאור התפקיד ובסופו, כך שנוצרת מסגרת המדגישה את ה"זכרון" (שמות כ"ח יב):

...אֲבָנֵי זָכָרֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְנִשְׂאָ אֶהְרֹן אֶת שְׂמוֹתֵם לְפָנֵי ה' עַל שְׂתֵי כְתָפָיו לְזָכָרֹן:

גם בפרשת פקודי (שמות ל"ט, ז) אומרת התורה:

וַיִּשֶׂם אֹתָם עַל כְּתָפֵי הָאֶפֶד אֲבָנֵי זָכָרֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

(בפרשת פקודי תפקיד האפוד מתואר בקיצור רב. כאשר מתמציתים את תפקיד האפוד, מודגש מהו העיקר: עיקרו של האפוד הוא ה"זכרון".)

לעומת זאת, ביחס לחושן אומרת התורה (שמות ל"ט כט-ל):

(כט) וְנִשְׂאָ אֶהְרֹן אֶת שְׂמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... לְזָכָרֹן לְפָנֵי ה' תָּמִיד:

(ל) וְנָתַתְּ אֶל חִשְׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתְּמִים וְהָיוּ עַל לֵב אֶהְרֹן בְּבֹאוֹ לְפָנֵי ה' וְנִשְׂאָ אֶהְרֹן אֶת מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לְבָבוֹ לְפָנֵי ה' תָּמִיד:

עיקר תפקידו של האפוד הוא **זיכרון לבני ישראל**. לעומת זאת, עיקר תפקידו של החושן הוא "לפני ה'". אמנם גם החושן הוא "לזכרון", וגם באפוד נזכרת העבודה לפני ה', אך **עיקרו של החושן הוא העמידה לפני ה', ועיקרו של האפוד הוא זיכרון לבני ישראל**.

ונשאלת השאלה מה משמעות הזכרון שבאפוד, ומסבירה הרבנית שרון רימון שהזכרון מיצג את השגחת ה' על בני האדם. כלומר האפוד מסמל את השגחת ה' המיוחדת על בני ישראל. עם ישראל צריך לזכור בלובשו את האפוד (בעבודה לפני ה') את ההשגחה המיוחדת ואת הקשר המיוחד שבין הקב"ה ועם ישראל. החושן לעומת זאת מדגיש את הפן של **עמידת בני ישראל לפני ה'**. בואו של אהרון אל הקודש, לפני ה', מייצג את עמידתם של כל ישראל לפני ה'. שני הדברים מתקשרים זה לזה. לכן האפוד והחושן מחוברים זה לזה, ולכן גם יש הקבלה בתיאור תפקידיהם, עד כדי תחושה שהם בעלי תפקיד אחד.

אך כי שהסברנו לעיל האפוד הוא בעל חשיבות ומשמעות בפני עצמו, ותיאורו לפני החושן – בנפרד מן החושן, בא להדגיש את יחודו, ורק לאחר שהתורה מציינת את

חציו השני של פסוק יב מתאר את תפקיד האבנים הנמצאות על כתפי הכהן, ותפקידן של אבני השם שעל כתפות האפוד מזכיר את תפקיד אבני החושן שעליהם נאמר בפסוק כ"ט:

וְנִשְׂאָ אֶהְרֹן אֶת שְׂמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... לְזָכָרֹן לְפָנֵי ה' תָּמִיד:

כלומר נשיאת שמות בני ישראל על ידי אהרון, לזכרון, לפני ה', הם שלושה מרכיבים שנוכחים גם בחושן וגם באפוד. לפי הדמיון בין תפקיד החושן (הנזכר בפסוק כ"ט) לבין תפקיד האפוד (הנזכר בפסוק י"ב) נראה שהאפוד והחושן הם בעלי תפקיד זהה. אם מבינים שיש לשניהם אותו תפקיד, היה ניתן להסביר מדוע האפוד מופיע לפני החושן. התורה רוצה ללמדנו, שגם לאפוד עצמו (ללא החושן) יש תפקיד של נשיאת שמות בני ישראל לזיכרון לפני ה'.

נחיצותם של האפוד ושל החושן

אבל אם אכן אין הבדל בין האפוד לחושן, ולשניהם אותו תפקיד של נשיאת שמות בני ישראל לזכרון לפני ה'? מדוע יש צורך בשני בגדים בעלי תפקיד זהה? האם אין אחד מהם מיותר?

אלא שברור שהחושן איננו מיותר, מפני שלחושן ישנו תפקיד נוסף. החושן איננו רק לוח אבנים הנושא את שמות בני ישראל לפני ה', אלא יש בו גם את האורים והתומים, שמכוחם החושן הוא "חושן המשפט", המאפשר שאלה ב-ה'. תפקידו השני של החושן נזכר בפסוק ל', ואין באפוד מקבילה לכך. אם כן, לחושן יש תפקיד נוסף, שאיננו קיים באפוד, ולכן ברור שהחושן איננו מיותר.

אולם, לפי זה, האפוד מיותר! הרי החושן עצמו ממלא גם הוא את תפקיד נשיאת שמות בני ישראל לפני ה', אם כן – מדוע יש צורך באפוד?

ואי אפשר לאמר שהאפוד הוא חסר תפקיד מהותי, וכל תפקידו הוא כבסיס לחיבור החושן, מכיוון שהתורה מדגישה שעל האפוד נמצאות אבני השם, שיש להן תפקיד עצמאי, של נשיאת שמות בני ישראל לזכרון לפני ה'.

לאור זאת נראה שלאפוד ישנה חשיבות עצמית, חשיבות שקיימת גם ללא החושן. לכן גם מקדימה התורה בציווי את האפוד לחושן. כי אם היינו שומעים על החושן ורק אחר כך על האפוד, היינו חושבים שתפקידו של האפוד כנושא את שמות בני ישראל לפני ה' הוא רק כאשר החושן מחובר לאפוד. אולם, כאשר התורה מתארת קודם כל את האפוד ללא החושן, דבר זה מדגיש שגם ללא החושן יש לאפוד תפקיד חשוב. כלומר: ישנה חשיבות לאפוד בפני עצמו.

לכוהנים, אלא כנראה כלי עשוי מזהב), והוא משמש לפולחן:

1. ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש: (שופטים ח, כז)

2. והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבגדיו ויהי לו לכהן: (שופטים יז, ה)

כמובן, שבסיפורים אלה השימוש ב"אפוד" פסול, אך ניתן ללמוד מכך שהאפוד עצמו היה בעל משמעות, ולכן היה טעם לעשות כדוגמתו.

ב. אפוד בד כלבוש לכוהנים

במספר מקומות נזכר שהכוהנים היו לובשים אפוד בד:

1. ושמאל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד: (שמואל א, ב, יח)

2. ...ויסב דואג האדמי ויפגע הוא בכוהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד: (שמואל א, כב, יח)

3. ודוד מכרפר בכל עז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד: (שמואל ב, ו, יד)

בכל המקרים הללו, ברור שאין הכוונה לאפוד של משה, שעליו היה החושן.

אפוד כזה היה רק אחד, והוא בגד שלבש רק הכהן הגדול. כדברי האבן עזרא בפירושו הארוך לפסוק ו':

...האפוד בד הוא מין ממניי הפשתן. ואפוד משה לא היה בד, רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל. ולא היו שואלים רק בחושן המשפט...

אולם, בכל זאת ניתן ללמוד מכאן שה"אפוד" הוא בגד שמעיד על כהונה או חשיבות.

ג. תיאור הכהן כנושא אפוד

בנבואת ה' לעלי נאמר (שמואל א, ב, כח):

ובחר אתו מקל שבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי להקטיר קטרת לשאת אפוד לפני

כלומר ה' בדבריו אל עלי, בוחר להזכיר דווקא את האפוד כמסמל את חשיבות הכהונה.

ד. האפוד ככלי לשאלה ב-ה'

האפוד מופיע כמה פעמים ככלי לשאלה ב-ה':

1. במלחמת שאול ויהונתן בפלשתים, בשמואל א פרק י"ד, נזכר שהכהן נושא אפוד:

(ג) ואחיה בן אחטוב אחי איכבוד בן פינחס בן עלי כהן ה' בשלו נשא אפוד

מעשה האפוד, ואת תפקידו של האפוד, היא מתארת את החיבור של החושן אל האפוד:

(יג) ועשית משבצות זהב:

(יד) ושתי שרשרת זהב טהור מגבלת תעשה אתם מעשה עבת

ונתתה את שרשרת העבת על המשבצות:

באפוד ובחושן ישנן משבצות זהב. שרשרות זהב חיברו בין משבצות הזהב של האפוד לבין משבצות הזהב של החושן. כלומר אמנם, לאפוד יש משמעות וחשיבות בפני עצמו, אך בכל זאת, החושן מחובר אליו, ובוודאי שהחיבור אל החושן מעניק לאפוד משמעות נוספת, גבוהה יותר.

לאן נעלם החושן?

כאשר מעיינים ב"סיפורי" התנ"ך, המתארים את השימוש באפוד ובחושן, מוצאים תופעה מעניינת: החושן אינו נזכר אף פעם ככלי שהשתמשו בו לשאלה ב-ה'. יתר על כן החושן אינו נזכר בתנ"ך כלל, פרט לפרשיות בניית המשכן! האורים והתומים אשר תפקידם הוא שאלה ב-ה', נזכרים רק פעמיים ככלי לשאלה ב-ה':

פעם אחת במינוי יהושע (במדבר כז, כא):

ולפני אלעזר הכהן יעמד וישאל לו במשפט האורים לפני ה':

ופעם שנייה במלחמתו האחרונה של שאול, כאשר שאול מנסה לשאול ב-ה' בעזרת האורים, וה' לא עונה לו (שמואל א, כח, ו):

וישאל שאול ב-ה' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים גם בנביאים:

שאלה באורים איננה נזכרת בתנ"ך במקומות נוספים.

אמנם, אנו מוצאים פעמים רבות שלפני יציאה למלחמה (ובכמה מקרים נוספים) שאול ישראל ב-ה', וסביר להניח שהשאלה ב-ה' הייתה בעזרת האורים והתומים, שהם הכלי המיועד לכך. ובכל זאת, מעניינת העובדה שלא נאמר במפורש ששאלו באורים ותומים.

האפוד, לעומת זאת, נזכר פעמים רבות, וגם ככלי לשאלה ב-ה' (למרות שכפי שראינו לעיל, לא מצאנו בתורה שתפקיד האפוד הוא שאלה ב-ה'!). התחושה הנוצרת מכך היא שהאפוד היה כלי (או בגד) בעל משמעות רבה.

האפוד בתנ"ך

נעניין במקורות המזכירים את האפוד:

א. עשיית אפוד לפולחן

בשני סיפורים עושים "אפוד", (כלומר: בונים משהו, כנראה כדוגמת האפוד של המשכן, אך לא בגד ללבישה

המפרשים התחבטו בשאלה זו.

שיטת האבן עזרא – יש שאלה ב-ה' ע"י האפוד

האבן עזרא מפרש בצורה מפתיעה. לדעת האבן עזרא, החושן הוא אמנם הכלי המיועד לשאלה ב-ה', אך הייתה גם אפשרות לשאול בעזרת האפוד עצמו, ללא חושן (אבן עזרא הארוך):

...והנה אפודים רבים היו עם הכהנים, ויש להם חשב, רק כי אין שם חושן ולא אורים. ואשר היה רגיל בדבר האורים והתומים שהיו על חושן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו, רק לא בכל עת.

וכך הוא מפרש גם בפרושו הקצר (לשמות כח, ד):

וסוד האפוד והחשן סתום... והנה עשו הכהנים אפודים כדמות אפוד משה והתורה לא אסרה זה... והשואל באפוד הכהן, היה שואל בשתי אבנים, רק באפוד משה במשפט האורים, על כן נקרא חושן משפט, כי הוא ישפוט ויוציא לאור כל ספק.

האבן עזרא מאריך לתאר את "סוד" האפוד והחושן, ומסביר את הקשר בין צורת האפוד והחושן לבין האפשרות לשאול ב-ה' בעזרתם. לא ננסה להתעמק בסודות אלה, אך מדברי האבן עזרא ניתן להבין שהיה אפוד אחד מיוחד, שאליו היה מחובר החושן המיוחד שעשה משה, ובו הייתה אפשרות לשאול ולקבל תשובה ברורה ומוחלטת תמיד. אבל היו אפודים נוספים, הם

"אפודי הבד", ובהם לא היו החושן והאורים והתומים². הייתה גם אפשרות לשאול בעזרת אפוד שאין בו אורים ותומים, אך שאלה באפוד נחותה משאלה באורים ותומים. התשובה לשאלה באפוד הייתה "לא בכל עת", ובנוסף לכך הייתה פחות ברורה, ורק מי שרגיל בתשובות של החושן יכול אולי לפענח אותה. התשובה באורים ותומים הייתה הרבה יותר מוחלטת, מוציאה מכל ספק. (הרמב"ן הסכים עם האבן עזרא שהיו אפודים נוספים, והיה אפשר לשאול ב-ה' דרכם, ברמה פחותה מהאפוד והחושן של משה. אך לדעתו עשו באפודים הנוספים גם חושן ואורים ותומים.)

דברי האבן עזרא מסבירים את העובדה שתמיד מוזכר אפוד ולא חושן. לפי האבן עזרא מוזכר רק אפוד כי הייתה אפשרות לשאול באפוד ללא חושן. כלומר, האפוד נזכר פעמים רבות מפני שהייתה לו חשיבות, הוא לא רק "מנשא" לחושן, אלא השתמשו בו בפני עצמו לשאלה ב-

ובהמשך הסיפור מתואר נסיון לשאלה ב-ה', ושוב לא מוזכר החושן, אלא מוזכר ארון ה':

(יח) וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל לְאַחֵיהּ הַגִּישָׁה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כִּי הִנֵּה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (יט) וַיְהִי עַד דָּבַר שְׂאוֹל אֶל הַכֹּהֵן וְהֶמְנוּן אֲשֶׁר בְּמַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּלְךְ הַלֹּחֵד וְרָב וַיֹּאמֶר שְׂאוֹל אֶל הַכֹּהֵן אֲסֹף יָדָךְ:

בפסוקים אלה נזכרים האפוד והארון כקשורים לשאלה ב-ה', אך החושן אינו נזכר כלל¹.

2. במלחמת דוד בקעילה נזכר שדוד שואל ב-ה' ע"י האפוד (שמואל א, פרק כג):

(ב) וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הֲאֵלֶיךָ וְהִפִּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה...

(ו) וַיְהִי בְּבִרְחַ אֲבִיתָר בֶּן אַחִימֶלֶךְ אֶל דָּוִד קַעִילָה אֲפֹד יָרָד בְּיָדוֹ:...

(ט) וַיַּדַּע דָּוִד כִּי עָלָיו שְׂאוֹל מִחְרִישׁ הָרֶעָה וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיתָר הַכֹּהֵן הַגִּישָׁה הָאֲפֹד:

3. במלחמת דוד בעמלק בצקלג (שמואל א, ל):

(ז) וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אֲבִיתָר הַכֹּהֵן ... הַגִּישָׁה נָא לִי הָאֲפֹד וַיִּגַּשׁ אֲבִיתָר אֶת הָאֲפֹד אֶל דָּוִד:

(ח) וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר אֲרָדָף אַחֲרַי הַגְּדוּד הַזֶּה הַאֲשֻׁנָּה וַיֹּאמֶר לוֹ רָדָף כִּי הִשָּׁג תִּשְׁיֵג וְהִצַּל תִּצְלִל:

מדוע נזכר בתנ"ך רק האפוד ולא החושן?

העיון בפסוקים בתנ"ך מעלה את השאלה: לפי האמור בתורה, השאלה ב-ה' נעשתה על ידי החושן – על ידי האורים והתומים. אם כן, מדוע החושן לא נזכר כלל, ונזכר רק האפוד?

הרבנית שרון רימון מציעה שיתכן שכוונת הפסוקים היא ששאלו בחושן, שהיה מחובר לאפוד, ולכן הכלי כולו נקרא "אפוד". כלומר האפוד הוא בגד גדול, ועליו היה מחובר חושן, ולכן באופן כולל קראו לבגד "אפוד". כמו כן, גם התורה עצמה מדגישה שהחושן חייב להיות מחובר לאפוד, כלומר: החושן אף פעם לא היה עומד בפני עצמו. לכן קראו לבגד כולו אפוד, למרות שהשאלה ב-ה' נעשתה באמצעות החושן המחובר לאפוד.

אולם, אם החושן הוא העיקר, מדוע לא קוראים לבגד כולו "חושן", לפחות כאשר משתמשים בו לשאלה ב-ה', שנעשתה רק בעזרת החושן? מדוע האפוד תופס מקום חשוב כל כך?

2 כיצד למד האבן עזרא שהיו כמה אפודים? האבן עזרא מבסס את דבריו על העובדה שהיה אפוד בידי אביתר הכהן, שהיה עם דוד בנדודיו במדבר יהודה, ובעזרתו שאל דוד בה' (כמסופר בשמואל א, כ"ג ו-ל), ובאותו זמן היה אפוד בידי הכהן שהיה עם שאול, וכך שאול היה יכול לשאול באורים ותומים (כמסופר בשמואל א, פרק כ"ח על מלחמתו האחרונה של שאול). כיצד זה יתכן? מסביר האבן עזרא (וכך סובר גם הרמב"ן) שהאפוד המקורי היה בידי שאול, אך היה אפוד נוסף בידי אביתר, והוא היה אפוד בד, והייתה אפשרות לשאול ב-ה' בעזרתו.

1 מקור נוסף המזכיר את האפוד הוא שמואל א, פרק כ"א פסוק י': וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חָרָב גְּלִית הפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר הִפִּית בְּעַמֶּק הָאֵלֶּה הִנֵּה הִיא לֹטָה בְּשִׁמְלֵה אַחֲרַי הָאֲפֹד. רש"י מפרש: "אחרי האפוד - אחר ששאלו באורים ותומים אמר לו כן". לפי פירוש רש"י עולה אותה שאלה: מדוע נאמר ששואלים באפוד ולא ששואלים בחושן?

לא כן השימוש בחושן. כאן, הכל נובע מעמידה לפני ה'. שם ה' הנמצא במרכז החושן, מסמל את המחויבות הטוטלית לעשות את רצון ה'. כאן, לא עומד האדם מול כלי המספק אינפורמציה, אלא כאדם העומד מול בוראו, ומבקש לדעת רצון ה' בעולם. לא גילוי עתידות, לא שימוש בכלי המשכן ככלי לשירות עצמנו, אלא עמידה לפני ה' מתוך מחויבות ומתוך צפייה לעשות רצונו.

לאור הבנה זאת, יתכן, שהצורך של בני ישראל לבירור העתידות היה חזק מאוד, ולכן השתמשו באפודים נוספים לשאלה ב-ה'. לכן מוזכר האפוד פעמים רבות כל כך. דבר זה הגיע לכך שהפכו את האפוד לסמל פולחני, עד כדי עבודה זרה ממש (כמעשה גדעון ומיכה). אולי זאת הסיבה שהושע בנבואתו אומר (הושע ג'):

(ג) וְאָמַר אֵלַיָּהּ יָמִים רַבִּים תִּשְׁבִּי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם אֲנִי אֶלְיָךְ:

(ד) כִּי יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זָבַח וְאֵין מִצֵּבָה וְאֵין אַפּוּד וְתַרְפִּים:

(ה) אַחַר יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְבָקְשׁוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם האבן עזרא מפרש, שאין הכוונה לאפוד שנעשה לשם עבודה זרה, אלא לאפוד המשמש לשאלה ב-ה'. אבל אם כן מה רע באפוד הנעשה לשם ה'? אלא שכנראה שבני ישראל הפכו את השאלה ב-ה' ע"י האפוד לפולחן חיצוני, כמו ניחוש עתידות. רק לאחר שיתנתקו מגישה פולחנית זו "ימים רבים", יוכלו לשוב אל ה' בצורה נכונה. בעיה זו, של הפיכת המקדש לפולחן חיצוני עולה בכמה מקומות בדברי הנביאים, הן לגבי הקרבנות והן לגבי הארון.

הנביאים מצפים מישראל להבין את התוכן הפנימי של המקדש: את משמעות המקדש לא כפולחן, בדומה לפולחן עבודה זרה, אלא את הקשר בין ישראל לה', ואת המחויבות של ישראל לעמוד לפני ה', לייצג את דרכו בעולם ולעשות רצונו.

ה', אולם, מצד שני, דווקא העובדה שהאפוד מוזכר פעמים רבות והחושן אינו מוזכר מעידה על כך שחושן היה רק אחד, מיוחד ומקודש, שמשה עשאו, ואילו האפוד היה בדרגה פחותה מהחושן ולכן היה נפוץ יותר³: היו כמה אפודים, והייתה יותר נגישות אל האפודים, הייתה אפשרות לשאול בהם גם ללא הגעה אל הכהן הגדול.

בירור עתידות או עשיית רצון ה'? (דרגות שונות לחושן ולאפוד)

ראינו לעיל שהתורה מתארת את החושן ככלי לשאלה ב-ה', ואילו לאפוד היא מועידה תפקיד אחר, של "זכרון" בני ישראל לפני ה'. ומסבירה הברנית שרון רימון שיתכן שהאפוד מייצג את רמת הקשר הבסיסית בין עם ישראל לקב"ה. על כתפיו נמצאות אבני השוהם עם שמות בני ישראל. החושן ובו האורים ותומים עם שם ה' המפורש, מייצג רובד עליון יותר של קשר – רובד שמקורו בשם השם ומרכזו "לפני ה'".

האפוד מופיע ראשון, לא בגלל סדר החשיבות, אך גם לא רק מסיבה טכנית (של סדר לבישת הבגדים) אלא מסיבה מהותית: האפוד מראה על הרמה הבסיסית של חיבור עם ישראל לקב"ה, ושל מידת ההשגחה על עם ישראל. לאחר חיבור זה, מגיע החושן: שם של מ"ב אותיות שמתוכו נובעים שמות בני ישראל. לא מדובר על קשר רגיל, אלא על קשר שמקורו ושורשו במציאות הא-לקית. בסיס הקשר והחיבור שבין ישראל לקב"ה מאפשר לשאול ולברר את העתיד. בסיס מציאות השגחה ה' בעולם, מאפשר לברר את אשר יתרחש בעתיד. לפי זה, ניתן להבין שישנו הבדל מהותי בין בירור העתיד לאור האפוד, ובין בירור העתיד לאור החושן.

שאלה באפוד, באה על בסיס הקשר שבין הקב"ה לכנסת ישראל. שאלה כזו עלולה להתפרש גם כניחוש וגילוי עתידות, ככלי המסייע ביד האדם להחליט על פי הנתונים שיקבל. האפוד הופך להיות מסד נתונים, כלי המגלה עתידות, והמאפשר להחליט החלטות בצורה נבונה יותר.

³ מפירושו של האבן עזרא ניתן להבין ש"אפוד" שימש גם את עובדי הכוכבים כאמצעי לשאלה. מכך ניתן להבין את העובדה שלא תואר מעשה האפוד, כי אולי היה ברור לכולם מהו "אפוד", וכן ניתן להבין את עשיית הפסל בדמות האפוד ע"י מיכה וגדעון. אולם, הרמב"ן (בפרושו לפסוק ל') חולק על האבן עזרא בעניין מעשה האורים ותומים, ואומר:

"סבר רבי אברהם להתחכם בעניין האורים והתומים, ואמר (בפסוק ו') כי הם מעשה אומן כסף וזהב, והאריך בעניינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל. ולא אמר כלום". לדעת הרמב"ן האורים והתומים היו מעשה שמים, ולא מעשה אדם, ואין דמיון בין השאלה בהם לצורות נחוש שונות שנעשו על ידי עבודה זרה.

אמנם, הרמב"ן מסכים עם האבן עזרא שהיו אפודים נוספים שאינם אפוד משה, והייתה אפשרות לשאול בהם, בתנאים מסויימים.